

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2019 metai

1

LI

Vilnius 2019

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2019

1

Vilnius 2019

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2019

1

Vilnius 2019

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos mokslų akademijos Rusijos istorijos institutas, Rusija /
Institute of Russian History, Russian Academy of Sciences, Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Ilinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje: <http://talpykla.istorija.lt/>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2019
© Straipsnių autoriai, 2019

Bernadetta M a n y ś. **Dwa XVIII-wieczne diariusze wileńskiego kościoła pw. św. św. Janów. Edycja źródłowa i opracowanie.** Część pierwsza. Poznań: Instytut Historii UAM, 2018, 194 p., ISBN 978-83-65663-58-0; Część druga, 245 p., ISBN 978-83-65663-59-7

Recenzuojama šaltinio publikacija – du Vilniaus Šventųjų Jonų bažnyčios XVIII a. dienoraščiai, išleisti dviem atskiramis dalimis. Pirmasis – 1721–1723 m. kunigo Antano Konstantino Korvino Kosakovskio „Vilniaus parapijos veiklos dienoraštis“, saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Iš karto galima pažymėti, kad veikalas neatitinka dienoraščio „griežtąja prasme“ kriterijaus – padieniai įrašai pasitaiko tik kartais, yra nemažai ilgesnių pertraukų, dažnai vienam mėnesiui tenka ne daugiau kaip 10 įrašų. Publikuotą originalų lotynišką tekstą su lenkiškais intarpais (I, p. 1–77) ir jo vertimą į lenkų kalbą papildė dalykinis mokslo aparatas (I, p. 79–179). Leidinio įvade (I, p. IX–XXI) supažindinama su šaltinio kilme ir turiniu; redaktorės pastabose (I, p. XXII–XXIV) paaiškinami teksto parengimo principai, taikomos santrumpos.

Šaltinio publikacija taikliai argumentuota tuo, kad dienoraštis parodo Vilniaus Šv. Jonų kaip parapiinės bažnyčios gyvavimą. Ankstesnės publikacijos leido pažinti jos istoriją daugiau istorinės architektūros ir jėzuitų draugijos ar Vilniaus universiteto kontekste¹. Šaltinis pravartus taip pat įvairiems Vilniaus miesto istorijos aspektų tyrėjams.

Dienoraščio autorius daugiausia dėmesio skiria liturginėms apeigoms. Dienos pasakojimas dažniausiai prasideda nuo nusakymo kur, kieno lydymas ir kokias mišias aukojo. Kartais aprašomi papildomi liturginiai veiksmai (smilkymas, procesija), giesmių pavadinimai. Kaip taikliai pastebėjo publikacijos rengėja, procesijos aprašymas, kuriame nusakomas joje dalyvavusių išsidėstymas ir jų nešama atributika, primena instrukciją, skirtą galbūt dienoraščio autoriaus įpėdiniais (I, p. 90–91; 94, 95). Kartais fiksuojama

¹ Be šaltinio rengėjos pateiktos literatūros, galima dar nurodyti: A. R. Čaplinską, *Vilniaus gatvių istorija. Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės*, Vilnius, 1998, p. 33–61; R. Jaloveckas, T. Dambrauskaitė, Buvusios Šv. Jono bažnyčios Vilniuje restauraciniai tyrimai, *Architektūros paminklai*, t. I, Vilnius, 1970, p. 79–90; t. II, 1972, p. 89–104; P. Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos Jėzuitai*, sud. L. Jovaiša, Vilnius, 2002.

pamokslo tema ar net trumpai atpasakojamas jo turinys (I, p. 83, 91, 102, 105, 111, 113, 135, 149, 150, 160, 162–163, 164, 165–166, 172, 175). Pasitaiko vertinamųjų pastabų: pamokslų pagyrimų (I, p. 110, 160) ar nusiskundimų, kad pamokslininkas „sunkiai ką nors logiško įstengė pasakyti, nes patyrė galvos negalavimą“ (I, p. 105), kad „chore kai kurie labai prastai giedojo *officium*“ (I, p. 83) ar kad tėvas jėzuitas užgiedojo „geru balsu, tačiau blogoje tonacijoje“ (I, p. 127).

Pastoracinis Vilniaus parapijos klebono rūpestis aiškiai matomas iš dienoraštyje skiriamos dėmesio sakramentų teikimui. Be nuolat vardinamo Eucharistijos šventimo (tarp jų studentų mišios, I, p. 111, 136, 137, 165), minimi krikštai (I, p. 120, 134, 176), santuokos (I, p. 119, 120, 141–142, 176). Iš pastarųjų minėtinos berno (*parobek*) tuoktuvės su tarnaitė – galbūt tai būta asmenų, prieš tai nubaustų dėl ne santuokoje pradėto palikuonio (I, p. 176; 121–122). Minint išpažinties sakramento teikimą, nurodomas ir penitentų skaičius (I, p. 105, 139, 150, 156). Dažnai minimos ir katechezės vaikams (I, p. 153 etc.), „exhortacijos“ susirinkusiems. Nuolat minimi lietuviški pamokslai (I, p. 84, 88, 92, 104, 106, 112, 117, 120, 121, 136, 148) bei juos sakęs pamokslininkas (I, p. 115) Šv. Jonų bažnyčioje liudija mieste gyvavus nemažą lietuviškai kalbančią bendruomenę.

Šaltinyje atsispindi iš principo geri santykiai su miesto gyventojais, parapijiečiais. Kasdienio bendravimo kontekste išryškėja ir buities dalykai, kaip antai informacija apie įvairius gėrimus (I, p. 83, 86, 93, 114, 118, 127, 160, 163, 164), kartais vartotus sveikatos stiprinimui (I, p. 137), mat dienoraščio autorius buvo gana ligotas (žr. taip pat I, p. 106, 108, 171). Kai kada alkoholinių gėrimų ar tam tikros rūšies maisto atsisakoma dėl asketinių praktikų (I, p. 126, 137). Klebonas dėmesį rodė ir vargingiesiems miesto gyventojams (I, p. 82, 101, 127, 134).

Tik sporadiškai minimi Vilniaus miesto pareigūnai: pasikoręs burmistras Paulius Hramavičius (I, p. 93), tarėjas Tomas Sikorskis (I, p. 114). Magistrato nariai, atrodo, ne itin palankiai žiūrėjo į bažnytinės rinkliavos praktiką. Švenčiant šv. Mišias Magistrato atnaujinimo proga, dvejus metus iš eilės „burmistrai, tarėjai ir kiti jų palydovai“ nieko per rinkliavą nepaaukojo, tad teko „kone priversti juos tą seną bei įprastą praktiką atlikti“ (I, p. 178; plg. I, p. 114). Kitame įrašė dienoraščio autorius pabrėžia, kad „visas Mišias likau priblokštas, nes su panieka buvau išlydėtas iš zakristijos, įteikė man paprastą ir seną tribulorių, išplėšus iš patarnautojų rankų sidabrinį“ (I, p. 176). Panašu, kad nepritekliuje gyveno ir parapijos studentai, kuriuos tik grasinant didelėmis bausmėmis ir pašalinimu iš mokyklos pavyko sulaukyti nuo vagystės ir žydu bei kitų gyventojų erzavimo (I, p. 156).

Išryškėja dienoraštyje ir santykiai su įvairių cechų (siuvėjų, kalvių, auksakalių) atstovais, turėjusiais bažnyčioje savo altorius², dažnai dalyvavusiais apeigose. 1721 m. lapkri-

² Apie tai žr. A. Kaladžinskaitė-Vičkienė, XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos metraštis*, t. 24, Vilnius, 2004, p. 89–113; apie šaltinyje minimą

čio 30 d., per pirmąjį Advento sekmadienį, dienoraščio autorius pažymėjo, kad „siuvėjų nebuvo, tačiau reikia juos papeikti ir ateityje priversti“ (I, p. 111). Po dviejų dienų klebonas ryžtingai įsikišo į cecho valdybos reikalus. Kai siuvėjams reikėjo išsirinkti vyresnįjį, kun. A. Korvinas Kosakovskis išdėstė „daugelį motyvų“, dėl kurių jie neturėtų išrinkti stačiatikio. Galiausiai dėl to buvo išrinktas Romos katalikas. Mišių aukojimas prieš cechų vadovybės rinkimus taip pat buvo, atrodo, įprasta praktika (I, p. 118).

Leidinio mokslinis aparatas nepriekaištingas. Originalaus teksto dalyje labai kruopščiai ir detalai pažymėti visi lotyniško rankraščio ypatumai. Prie vertimo netrūksta nuorodų į lenkiškai ir lietuviškai skelbtas bažnyčių monografijas ar į publikuotas tekste minimų asmenų biogramas. Vietovardžių rodyklės nėra, bet jų šaltinyje labai nedaug (be Vilniaus, tekste nuolat kartojasi tik Rudamina, pavaldi Vilniaus parapijai, pasitaiko Verkiai ir Trinapolis – I, p. 138, Paberžė – I, 139, Dūkštos – I, 143, Šilėnai – I, 144, Kazokiškės – I, 155, Elniakampis – I, 155, 169, Nemėžis – I, 168, Lopatiškės – I, 169, Trakai – I, 172). Negausu šaltinyje ir Vilniaus gatvių pavadinimų (Stiklių – I, p. 118, Pilies – I, 119, Šv. Jono – I, 166, Savičiaus – I, 173). Kitos miesto bažnyčios (pvz., Šv. Dvasios, Bernardinų, Šv. Mykolo, Švč. Trejybės, Šv. Kazimiero) dažniausiai minimos procesijų, kurios visuomet prasidėdavo katedroje, kontekste (I, p. 94, 95, 107, 108, 133, 134, 161, 162). Kelis kartus procesijas teko atšaukti ar pakeisti jų maršrutą dėl audros ir liūčių užlietų gatvių (I, p. 134, 162, 164). Iš Šv. Jonų bažnyčios klebono dienoraščio sužinome ir apie miesto gyvenimą trikdžiusius gaisrus, kurie kėlė grėsmę ir bažnyčiai (I, p. 166, 169).

Antroje dalyje publikuojamas Šv. Jonų bažnyčios zakristijono, jėzuito Ignoto Semaškos (1707–1778) lenkų kalba parašytas dienoraštis, apimantis 1742 m. sausio 1 – gruodžio 31 d. laikotarpį, buvęs Antano Tiškevičiaus rinkinyje ir šiuo metu saugomas Lietuvos valstybės istorijos archyve³. Dienoraščio papildymai ir komentarai parašėse buvo įrašomi iki 1772 m. Leidinio įvade (II, p. IX–XXIX) parengėja išsamiai pristato šaltinio kilmę ir pobūdį. Dienoraštis sukurtas praktiniais sumetimais: jis turėjo padėti organizuoti liturgines apeigas jėzuitams pavestose bažnyčioje, kuri kartu buvo ir miesto parapiinė bažnyčia. Joje veikė Vilniaus akademijos studentus jungiančios kongregacijos, amatininkų cechai ir religinės brolijos turėjo savo atskirus altorius. Minėtos organizacijos funkcionavo pagal savo taisykles, darniam jų koegzistavimui reikėjo savitos tvarkos, kuri ir atsispindi I. Semaškos dienoraštyje.

Kitaip nei pirmoje dalyje skelbtame A. Korvino Kosakovskio dienoraštyje, kur pasitaiko detalių, susijusių su miesto gyventojais, I. Semaškos rašytame apsiribojama liturgi-

(p. 100) auksakalių cecho šv. Barbaros koplyčią žr.: E. Laucevičius, B. R. Vitkauskienė, *Lietuvos auksakalystė. XV–XIX amžius*, Vilnius, 2001, p. 71–77.

³ Šis šaltinis 2016 m. jau buvo trumpai pristatytas mokslo visuomenei: B. Manys, Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios 1742 m. dienoraščio tyrimai ir teksto ištrauka, *Lietuvos istorijos metraštis. 2016/1*, 2016, p. 111–120.

nių apeigų aprašymu. Daugiausia, ko gero, jis pravers istorinės muzikologijos tyrėjams ir dvasininkų prozopografijos sudarytojams. Tiesa, šaltinyje galima rasti informacijos ir apie konfesinius miesto gyventojų santykius (pvz., žinutę apie žydaitės krikštą, tačiau jos istorija plačiau nepristatyta (II, p. 95)), arba itin iškilmingai atliekamas laidotuvių apeigas (II, p. 99–102, 129–132).

Mokslinis šios publikacijos aparatas taip pat itin kokybiškas. Redakcinėse pastabose (II, p. XXX–XLI) išsamiai pristatyti teksto transkripcijos principai. Dokumento tekstą papildė komentarai nuorodose – tiek susiję su transkribavimo neaiškumais, tiek dalykiniai, liturginės terminijos paaiškinimai (knygos gale dar pridėtas lotyniškų ir senosios lenkų kalbų žodžių bei frazių žodynėlis) bei bibliografinės nuorodos. Platesni originalo dokumente parašėse įrašyti komentarai pateikti atskirai priede (II, p. 173–213). Atskirai paaiškintos santrumpos; yra išsamus literatūros sąrašas, asmenvardžių rodyklė.

Puikiai realizuotas Bernadettos Manyš sumanymas, pavyzdingai parengta šaltinio publikacija neabejotinai pravers tolesniems tiek pačios Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios, tiek joje tarnavusių dvasininkų veiklos tyrimams, kitiems panašaus pobūdžio šaltinių leidėjams. Tai tikra dovana visiems, kurie nepaviršutiniškai domisi Vilniaus miesto ir jo tikinčiųjų bendruomenės istorija.

Antoni U r m a ņ s k i

Lietuvos istorijos metraštis = The Year-Book of Lithuanian History = Jahrbuch für litauische Geschichte / Lietuvos istorijos institutas; redakcinė kolegija: Gintautas Sliesoriūnas (pirm.)... [et al]. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019.

ISSN 0202-3342

2019 metai 1. – 2019. – 260 p. – Santr. angl. – Bibliogr. nuorodose ir str. gale. –

Metraštyje skelbiami reikšmingi 2019 metų pirmojo pusmečio Lietuvos istorikų darbai, istorijos šaltinių publikacijos, mokslo gyvenimas.

Mokslo žurnalas

Lietuvos istorijos institutas
LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS
2019 metai 1

Redaktorė *Ieva Puluikienė*
Maketuotoja *Žydronė Jakonytė*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Santraukas į anglų kalbą vertė *Ieva Vitėnienė*

2019 08 19. 17,58 leidyb. apsk. l. Tiražas 150 egz.

Išleido Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius